

ЕПІСТОЛЯРНА КОМУНІКАЦІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ АВТОКОМЕНТАРІВ

У статті окреслено особливості епістолярної комунікації, встановлено найвиразніші ознаки епістолярної комунікації кінця XIX – початку XX ст., визначено диференційні риси комунікативної діяльності Лесі Українки за допомогою численних автокоментарів у її листах; основну увагу зосереджено на об'єктивних і суб'єктивних передумовах створення її епістолярних текстів (умовах, часі, місці, мотивації) і перебігові епістолярних діалогів із різними адресатами (їх ритмічності / аритмічності, перервах, причинах мовчання, самооцінках епістолярної мовотворчості); з'ясовано обсяг основних термінологічних позначень процесу листування, до яких належать насамперед, із різною частотністю експлікації, лексеми *листування* / *переписка*; встановлено синонімічний ряд різноманітних стилістично лексем, актуалізованих в ідіостилі Лесі Українки для номінації різних видів кореспонденцій (*графійка, діаріуш, закрітка, епістоля, картка, карточка, книга, кореспонденція, лист, листище, листок, листочок, манускрипт, одкрітка, одписка, послание, послання, слівце, слово*).

Ключові слова: епістолярний текст, лист, листування, автокоментар.

Постановка наукової проблеми та її значення. Комунікативна діяльність будь-якого мовця визначається насамперед функційною диференціацією. Однак, незважаючи на цю очевидну закономірність, вчені дотепер зосереджують в основному увагу на вивченні лише кількох можливих функційних сфер її реалізації: розмовній, художній, публіцистичній та релігійній.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Епістолярна комунікація і в XXI ст. залишається дослідницькою периферією українського мовознавства. З-поміж важливих її аспектів найповніше актуалізовано (з цілком зрозумілих об'єктивних причин) саме поведінковий, який дозволяє представити вербальні репрезентації найбільш типових етикетних ситуацій у листах різних адресантів. Це, зокрема, праці Е. С. Ветрової [4], Н. М. Журавльової [6], О. М. Красовської [10]. Окреслений напрям досліджень найповніше представлений у працях Т. В. Радзієвської [13, 14, 15].

Мета і завдання статті. Водночас поза науковим аналізом залишається вивчення специфіки процесу листовної комунікації окремої мовної особистості, її ролі в індивідуальній мовотворчості певного адресанта. Цим і мотивований вибір теми нашого дослідження, об'єктом якого слугуватимуть зазначені проблеми в контексті епістолярної комунікації Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Насамперед акцентуємо увагу на тому, що листування Лесі

Українки – не просто вагома й частотна, а й особлива складова її комунікативної діяльності, неповторність (і навіть *унікальність*!) якої відзначали різні дослідники її епістолярної мовотворчості та звичайні читачі, вирізняючи передусім такі домінувальні риси: своєрідність стильової та стилістичної парадигм її листовних текстів (М. Х. Коцюбинська [9], Л. П. Мірошніченко [11, 12], В. Стус [18]), їх інформаційну та тематичну різноманітність та насиченість (О. Косач-Кривинюк [7], В. Ф. Святовець [17]), органічне поєднання узуальних та індивідуальних ознак в архітектоніці (С. Я. Єрмоленко [5]) й лексичній площині (Г. Л. Аркушин) [1]), неповторність синтаксичної організації (Л. В. Бублейник [3]) тощо. М. Х. Коцюбинська, зокрема, зауважувала, що листовна комунікація Лесі Українки була водночас епістолярною творчістю, одним із суттєвих різновидів її творчої самореалізації [9, с. 28]. Принагідно нагадаємо також своєрідне твердження Василя Стуса про винятковість листів в усьому творчому доробку письменниці, вважаючи їх чи не найдовершенішими з-поміж усіх її текстів: *«Читаю листи Лесі Українки – і вкрай захоплений ними. Винятково захоплений. Була б змога – щось би більше написав на їхній основі. Наприклад, „Уроки Лесі Українки“. А так – тільки мрію про це на самоті своїй»* [18, с. 456]. А тому спробуємо з'ясувати, яке місце посідала епістолярна комунікація в житті Лесі Українки та в її мовотворчості, опираючись передусім на її ж листовні міркування й факти, які становлять основу автокоментувального рівня семантичної організації епістолярних текстів, а головне – намагатимемося змодельовати за їх посередництвом хоча б домінувальні риси, що визначали й формували цей творчий процес.

Передусім варто окреслити передумови й особисту мотивацію її частотних епістолярних діалогів із родиною, друзями, знайомими. За нашими спостереженнями, кількісні параметри і, відповідно, значний обсяг епістолярної спадщини Лесі Українки зумовлений кількома очевидними об'єктивними екстралінгвальними чинниками. Щонайперше – цілком умотивовано й передбачувано – тривалим перебуванням поза рідним домом, тобто неможливістю безпосереднього спілкування, зокрема, з рідними та друзями. Цей фактор відзначають більшість дослідників цього аспекта її мовотворчості: [9, 11, 12, 17]. І лише деякі з них вирізняють, імовірно, найбільш сутнісний: листування як спосіб індивідуальної (творчої?) самореалізації Лесі Українки [9], зокрема, за умов неможливості художньої творчості, про що неодноразово зауважувала й сама адресантка, не без властивого їй відтінку самоіронії: *«...я от швидко півроку, як нічого, крім листів, не „творю“, хірургія заїдає мою музу»* [19, X, с. 123] (до Л. М. Драгоманової 5, 6 червня 1899 р. Берлін) (тут і далі, покликаючись на це видання, в дужках зазначатимемо лише том і сторінку).

Правомірно постає передусім запитання: листування мало для неї радше ознаку певної комунікативної «повинності» й було звичайнісіньким

засобом інформаційного зв'язку через неможливість безпосереднього спілкування чи, навпаки, стало все ж таки продовженням її особистісної творчої самореалізації, духовною потребою й приносило, до того ж, емоційну розраду? Часткову відповідь на ці запитання знаходимо в одному з листів до Агатангела Кримського: *«Геройства мені бракувало, та й непевна я була, чи наслідки його були б добрі, власне, чи був би мій лист вартий того зусилля, чи не дав би він Вам смутку замість **розваги**, якої ми **(принаймні я і деякі відомі мені люди)** звикли інстинктивно шукати в кожній запечатаній картці паперу* (тут і далі вирізнення в тексті мої. – С. Б.), *що адресовано до нас...»* [XII, с. 93]. А отже, листовне спілкування мало для Лесі Українки насамперед виразно окреслену емоційну й емотивну функції. Іншого разу в листі до того ж адресата вона вербалізує свої комунікативні наміри й прагнення до якнайшвидшого епістолярного діалогу за допомогою експресивно окресленого виразу *непереможно хочеться мені відповісти*, який стверджує насамперед органічність епістолярних діалогів для її мовної особистості. А тому їх, поза сумнівом, не можна кваліфікувати лише як звичайний спосіб спілкування з певною інформативною настановою: *«Непереможно хочеться мені відповісти зараз на Вашого листа, хоча, правду кажучи, мені тепер дуже нема часу на „особисті справи“, і я навіть рідним сестрам не пишу вже давно»* [XII, с. 153] (до А. Ю. Кримського, 9 лютого 1906 р. Київ).

Очевидно, не буде перебільшенням і наше припущення про те, що певною мірою це був стиль і спосіб її духовних контактів із суголосними їй особистостями, а тому, перефразовуючи відому сентенцію Івана Франка, можемо стверджувати, що епістолярні діалоги таки «много важили» для неї. Листовних аргументів правомірності такої думки маємо вдосталь. Наведемо для переконливості міркувань лише кілька: *«Тепер життя моє монотонне, як в санаторії, і оживляється тільки листами з України та інших сторін, де живуть прихильні до мене люди»* [XI, с. 310], пор. лист до Ольги Кобилянської: *«Живу головно сонцем, морем та ще листами»* [XI, с. 24].

Принагідно висловимо гіпотезу й про те, що листування в усій родині Косачів було зумовлене, очевидно, не звичайною потребою побутового спілкування, а стало одним зі способів індивідуальної мовотворчості (культивованого насамперед мамою, Ольгою Петрівною Косач-Драгомановою) з чітко окресленими стильовими й стилістичними домінантами, що властиві з різною часткою актуалізованості в епістолярних текстах кожного комуніканта цієї родини, навіть найменших дітей. Це дає підстави для обережних попередніх тверджень про правомірність існування особливого стилю їхньої епістолярної комунікації, основу якого становить унікальна метамова, про що зауважувала також М. Х. Коцюбинська [9, с. 94].

Як відомо, перші листовні спроби п'ятилітньої Лариси Косач цілком передбачувано були адресовані родині Драгоманових і бабусі Єлизаветі Іванівні (першу (?) збережену епістолу датовано початком літа 1876 року з

Новограда-Волинського). Зауважмо, що маленька Леся, за її ж твердженням, любила писати листи, особливо до дорогих її серцю людей. Мабуть, тому її так болісно вразили в дитинстві батькові слова докору про те, що начебто вона пише листи бабусі з принуки: *«Милая бабушка, дуже мені неприємно, що папа Вам написав, що він нас приганяє писати, чого ніколи не буває, і хоть я, може, не часто пишу до Вас, но зато **всегда з охотою і приємністю**»* [X, с. 15].

Очевидно, листування зі звичайної первинної комунікативної потреби цілком природно з часом набуло для неї статусу органічного й необхідного способу спілкування та самовираження, однією з форм духовної сув'язі, насамперед із близькими їй *«по духу»* комунікантами. Мабуть, власне тому в епістолярних текстах Лесі Українки закономірно фіксуємо численні автокоментарі-міркування про особливості процесу листування (*час, тривалість, ритмічність, перерви, перешкоди, диференційні ознаки, недоліки*), його умови (*місце, психологічний та емоційний стани адресантки в час написання, чекання й одержання листа*), визначальні ознаки листовних текстів різних комунікантів, оцінні характеристики їх стильового й змістового вимірів, особистісні характеристики її адресатів та надто частотні самооцінки власних листів.

Леся Українка, як стверджують численні автокоментарі, беззастережно заперечувала спроможність епістолярного спілкування замінити безпосереднє, а тому неодноразово зауважувала його недосконалість і вторинний характер. Вважаючи листи недовершеним способом комунікації (на противагу безпосередньому усному), вона не раз акцентувала увагу різних адресатів саме на цій його специфіці. Про власне ставлення до епістолярної комунікації Леся Українка неодноразово коментувала з іронічною тональністю, вдаючись до інтекстів-регулятивів: *«Багато хотіла б я з Вами поговорити, багато розпитати і для себе, й для других, бо якось у листах все не те – що листи! Однак, здається, се нагадує речення: „Письма пишут только аптекаря“, і людині з літературного роду і не подобало б так говорити»* [X, с. 63].

Певна комунікативна «неповноцінність» листовних діалогів визначалася, на її переконання, обмеженим тематичним спектром: *«Врешті, годі, се тема не для листів, а скоріш для усних розмов, бо дуже вона складна»* [X, с. 415]. А головна підстава їхньої недосконалості – відсутність звучання, різноманітності тональності одного й того ж слова, властивої слову мовленому: *«Писане слово таке грубе, категоричне, без відтінків, його „тону“ не чути...»* [7, с. 29]. А ще – неспроможність написаного відтворити її емоційний стан: *«Ще якби могло писане слово справді вимовити все, що так глибоко відчувається, а то воно все виходить наче холодне чи офіційне»* [XII, с. 281]. А тому навіть мовчання удвох із найближчими друзями вона вважала досконалішим за найдовершеніші епістолярні тексти: *«...і таки лист не те, що розмова або навіть мовчання удвох, сам на сам»* [XI, с. 293].

Привертає увагу, що сам процес листування Леся Українка називала, вживаючи паралельно номінації *листування* і *переписка* (пор. кількісні параметри їх функціонування: 23 і 13 – відповідно [19]). Щоправда, лексему *переписка* в аналізованих текстах використано також у значенні *переписування* (творів). До речі, встановити певні закономірності й мотивацію використання цих різнорідних синонімічних лексем неможливо, бо спостережені вони іноді в листах до одних і тих же адресатів або навіть в межах якогось одного листа (для уникнення повтору?), пор.: «*Вибачай, що не відповідала толком на деякі твої питання, бо наші листи раз у раз розминалися, і через те жадного пуття нема з перепискою*» [X, с. 96]. А отже, правомірно припускати, що обидві лексеми належали до індивідуального словника адресантки з певною перевагою і тяжінням до першої номінації, яка утвердилася як нормативна в українській мові вже в ХХ ст. Мабуть, тому, як свідчать наші спостереження, кількісні параметри її використання зростають в епістолярних текстах Лесі Українки останнього десятиліття її листування (1903–1913 рр.).

Для найменування різних епістолярних текстів Леся Українка використовувала не лише узуальні питомо українські номінації, а й виразно зросійщені лексеми. Особливість цього номінативного поля виявляють стилістично різнорідні й індивідуально окреслені найменування (зрозуміло, з різною продуктивністю функціонування), пор.: *графійка, діаріуш, закритка, епістолія, картка, карточка, книга, кореспонденція, лист, листище, листок, листочок, манускрипт, одкритка, одписка, послание, послання, слівце, слово, стаття*.

Основною мовою спілкування, як свідчать збережені епістолярні тексти, була для неї українська (щоправда, з суттєвою інтекстовою часткою різних мов). Розмірковуючи про мову епістолярного спілкування з родиною Драгоманових, зокрема з подружжям Драгоманових-Шишманових (лист 15.03.1892 р.), Леся Українка радше декларує можливі варіанти вибору, а обрану рідну мову вважає *однією з можливих*. Привертає, однак, увагу модальність цього тексту, що імплікує невиразне (чи все ж таки очевидне – небажання) пояснення такої комунікативної поведінки, сформульоване як особистісну поведінкову норму, яка має бути сприйнята іншими як *звичка* (про це свідчать коментарі щодо інших потенційних мов комунікації: *не вмію, не звикла, не хочу*). Натомість своїм адресатам вона пропонує повну свободу вибору мови спілкування: «*Насамперед стоїть фатальне «язикове питання», якою мовою провадить нам розмову? Та я так гадаю: по-болгарськи не вмію, по-французьки не звикла, по-московськи не хочу (бо теж не звикла), отже, як почала, так вже і кінчатиму. А відповідь пишіть якою хочете з цих чотирьох мов, або і всіма чотирма разом, то я вже прочитаю, аби лиш написали*» [X, с. 127].

Пізніше, як свідчить лист 22 червня 1891 року з Євпаторії до Михайла Павлика, проблема вибору мови епістолярного спілкування для неї зникне, перетворившись у своєрідний статус-кво. Саме в цьому листі, передбачаючи

встановлення такого бажаного для неї листовного контакту з Ольгою Кобилянською, вона зазначить: *«Сподіваюсь, вона мені вибачить, що не німецьки відповідатиму, бо одно те, що я німецької мови настільки практично не знаю, а друге, що **ніколи іншою мовою, як тільки своєю, листів не писала і, певне, не писатиму**»* [X, с. 91]. Щоправда, задекларований вставним словом *«певне»* сумнів був усе ж таки зреалізований пізніше в епістолярному спілкуванні з деякими російськомовними адресатами, зокрема і з чоловіком, Климентом Квіткою.

Готовність і налаштованість на епістолярну комунікацію Леся Українка визначає в основному метафорично неодноразово повторюваними стереотипними виразами *енергія до листів, мати енергію, стане енергії* (і відповідно її відсутність – *не мати енергії до листів; часткова її наявність – ледве ставало енергії писати листи*), пор.: *«... вже **маю енергію до листів**»* [XII, с. 431]; *«Нарешті я беруся як слід до листів, бо вже прийшла до пам'яті, хоч і тепер ще здебільшого спати хочу, але тепер такий яскравий ранок, що, може, **стане енергії** хоч до обіду»* [XII, с. 335]; *«**ледве ставало** часу й **енергії** писати і нагальні листи»* [XII, с. 52]; *«Перший лист до тебе, а **чи стане енергії** і на многі інші, котрі слід написати, – не знаю»* [XII, с. 270]; *«увечері вчу людей, а потім буваю втомлена і вже **не маю енергії писати**»* [XII, с. 301]; *«Пробач, що я досі не обізвалась до тебе, – от якось **не було енергії з приїзду**»* [XII, с. 354]. Надзвичайно велика кількість адресатів і потреба дотримуватися ритмічності епістолярних діалогів із ними, за її твердженням, *одбирала енергію*: *«Листовних довгів у мене тепер стільки, що я аж за голову беруся, як згадаю про них, і думка про се неначе **одбирає енергію** замість того, щоб її додавати»* [XII, с. 101].

Важко виокремити сьогодні якісь оптимально комфортні для епістолярного спілкування Лесі Українки міста чи села (про це не зафіксовано свідчень у її листах). Однак беззастережно можемо назвати, які *не сприяли* цьому різновиду комунікації. До таких міст, за її твердженням, належав, зокрема, Київ (*«А знаєте, в Києві якось гірше листи пишуться!»*) [X, с. 183].

Про час написання листа маємо лише спорадичні свідчення, однак вони здебільшого вказують на вечір як оптимальний темпоральний показник для її епістолярних діалогів: *«Листи я **завжди увечері** пишу, бо вдень трудно зібратись, якось не йде»* [X, с. 29]; *«вже тепер **досить пізно** (ми з мамою часто пишемо листи in der zwolften Stunde (в останню хвилину, буквально – о дванадцятій годині (нім.))»* [XII, с. 11].

Серед різноманітності місць написання Лесиних листів виокремимо найбільш незвичні й, мовлячи образно, екзотичні. Це, зокрема, лист 30 травня 1890 року з Колодяжного до брата Михайла, написаний, як зазначено після датування (у Зелену суботу), *«Серед лепехи, клечання та квіток»* [X, с. 58]. До чітко окреслених локальних характеристик її листовної комунікації здебільшого належать: *надворі* (*«...удень же сидимо*

в самих сукнях (*ось і тепер я так пишу надворі*) і забуваємо, що се різдвяний сезон» [XII, с. 424]; «Мені, безперечно, корисна оця погода, що тут стоїть: ясно, тепло (*тепер пишу надворі*, в одній сукні, і то не найтеплішій, і мені гаряче навіть» [XII, с. 423]); *на пошті* («Напишу тобі хутко більше, а се пишу *на пошті*» [XII, с. 344]); *на морі* («Оце пишу *на морі*, доїжджаючи до Неаполя, статок трошки хитає і значно трясє, через те і писання таке хороше» [XI, с. 357]); *на балконі* («сьогодні знов тепло, тільки трохи вітряно (отож, вітер і розігнав хмари), і я, притаївшись під стіною, щоб не досягав вітер, сиджу все-таки *на своєму балконі під одкритим небом* і пишу тобі листа, від часу до часу оглядаючись, чи вже зникли остатні хмарки з горизонту» [XI, с. 310]; «Я оце пишу *надворі, на високім балконі*, звідки всю затоку і все Сан-Ремо видко, і пальми, і вілли, і нагірні церкви, і всі гори» [XI, с. 371]; *на вокзалі* («Пишу на вокзалі, ждучи поїзда до Відня» [XI, с. 365]; *в отелі* («от сиджу сама *в отелі*, то все одно нічого кращого не видумаєш, як писати листи» [XI, с. 86]. Іноді вона змушена була писати навіть лежачи, послуговуючись олівцем: «Пробачте ще за сю багранину олівцем (власне, я тепер уже не пером, а олівцем „воюю“, але мені заборонено багато сидіти, а надто сидячи писати, то *я пишу, лежачи на chouse longue* (шезлонзі, кушетці – (фр.)), а се утруднює писання чорнилом» [XII, с. 248].

Якщо наступали вимушені чи непередбачені (об'єктивні чи суб'єктивні) передумови, які спонукали до перерв у листуванні, Леся Українка вдавалася до коментарів, що пояснювали причини мовчання своїх адресатів та власного (детально про це див. нашу статтю: [2]). Тут лише нагадаємо, що здебільшого для цього вона використовувала стереотипні вислови з опорними лексемами деривативного ряду мовчання та номінаціями з цією ж інтегральною семою: *не озиватися* (найчастіше) («Давненько не озивались ми один до одного, але то з нами часто буває» [XI, с. 183]); *зволікання* («зволікання з листом» [XII, с. 24]); *запізнитися* («Запізnilась я з листом» [XII, с. 60]); *заглохнути* («А от скоро поїду в Єгипет, то туди ще довше йтимуть листи і там я зовсім «заглохну»...» [XII, с. 287]; *не мати відповіді* («На листи мої відповіді теж не маю» [XII, с. 356]). Іноді вона використовувала рідковживані лексеми з цією ж семантикою, зокрема, часто вживаний у західнополіських говірках вираз *не наприкрятися*: «Ми таки одно одному не наприкрємось листуванням!» [X, с. 165].

Визначальна змістова домінанта епістолярної комунікації Лесі Українки, на переконання самої адресантки, – *правдивість* інформації, що передбачала уникнення фальші й маскуванню. Ця вимога стосувалася однаковою мірою всіх її адресатів, а передусім, – її особисто. Факультативне утаємничення реальної інформації, що стосувалася неї безпосередньо, зокрема, в спілкуванні з мамою, рідше – з сестрою Ольгою, мотивоване намаганням уберегти їх від емоційних потрясінь, що й змушувало лише почасти вдаватися до приховування правдивої інформації, тобто до

«солодкої брехні»: *«Твої слова про безскутечність „блаженної лжи” зробили на мене таке враження, що я вже буду в цьому листі все писати по правді, не змінюючи «ні титли, ніже тії коми» [XI, с. 25]; «Як надійшов чийсь остатній лист в Зелений Гай, то хтось саме пакувався виїжджати і був тоді такий хворий і такий бідний, що не мав одваги комусь в такому стані писати (а брехати, що все гаразд, хтось комусь не може, хтось комусь все мусить правду писати)» [XII, с. 107]. Щоправда, за умов конспірації, їй доводилося почасти вдаватися до езопової мови. Леся Українка кваліфікувала такий спосіб листування як спартаківський: «Спізнилась я трохи з посилкою сею, та коли ж часи у нас тепер *plus ultra* (надзвичайно (лат.)) подлі, **приходиться вертатись до спартаківського способу листування.** «Да, были хуже времена, но не было подлей» [X, с. 358]. Значно вільніше вона почувалася, перебуваючи за межами рідної землі: «Не смійтесь, що починаю листа на папері такого формату, наче манускрипт учений збираюсь писати, се того, що я тут на селі вибилась з паперу комільфотного і видираю картки з того зшитка, де мої переклади. Врешті, се, може, й справді вийде манускрипт. Треба писати тепер, поки час, **а вже з Росії всяк знає, яке листування**» [X, с. 251].*

Диференційною стильовою ознакою епістолярних діалогів Лесі Українки варто вважати передусім *послідовне дотримання етикетних норм і стилістики шляхетного мовлення*, визначених нею як *лицарська поведінка*. Власне тому важливими для декодування її реальних міжособистісних взаємин із різними комунікантами можуть слугувати також коментарі щодо *стилю власних листів*. За її твердженням, формальний поваговий вимір не завжди гармоніює з безпосередніми стосунками комунікантів. Така комунікативна тактика мала виразну мотивацію: змінити поведінкову модель, яку обрав її адресат, не вдаючись до її наслідування: *«Тим часом все йде ganz ritterlich (цілком лицарському (нім.)): Єфремов пише гречні листи, просить у когось віршів до нового збірника, хтось послав вірші і собі писав гречні листи „з правдивим поважанням” взаємно... але то „узброєний мир”, ми обоє те добре тямимо. Я тільки думаю, що мій ritterliches Benehmen (лицарська поведінка (нім.)) більш засоромив і більш покоров мого противника, ніж то могла б зробити найгірша полемічна лайка, – так мені відчувається те в його листах» [XII, с. 48].*

Суттєвою константою епістолярних діалогів вона вважала *почерговість зміни комунікативного статусу адресанта й адресата*. Леся Українка намагалася ретельно дотримувалася такої ритміки, а ще – симетричності в епістолярному спілкуванні з колегами, послідовно відстоюючи потребу діалогічності, руйнуючи, до речі, і сучасний науковий стереотип щодо монологічного характеру листовної комунікації: *«Ніяких контрверсів і переговорів вести в листах більше не буду (тим більше що ті „переговори” зводяться часто до якихсь монологів з мого боку – без реплік з боку кореспондентів)» [XII, с. 441].*

Важливо, що пунктуальність у почерговості епістолярних діалогів була не лише декларована Лесею Українкою. Вона намагалася реалізовувати її й практично: *«Отримала твого листа від 25-го і спішуся послати відповідь так хутко, як се тільки можливо по тутешніх умовах (повезуть до міста завтра раненько)»* [XII, с. 200]. Щоправда, ритмічність листування часто порушувалася не з вини адресантки: перерви були зумовлені були різними об'єктивними чинниками. Одна з типологічних (і частотних!) – неритмічність роботи пошти, зокрема в ситуаціях, коли Леся Українка перебувала за кордоном. Про це вона неодноразово пише різним адресатам, акцентуючи увагу на тому, що навіть вчасна відповідь (названа нею здебільшого як *відповідь без зволікання*) не гарантувала ритмічності листування: *«Се я пишу Вам без зволікання, як лише можу скоро, отримавши Ваш лист, але з Азією, як бачите, листування річ загайна і ніяк не може прискоритися!»* [XII, с. 287].

Дискомфорт у листовне спілкування вносили проблеми з доставкою кореспонденції, про що найчастіше сповіщалося персоніфікованим стереотипним виразом *листи розминулися*, напр.: *два листи розминулись* [XII, с. 375]. До речі, в описах проблем тогочасної пошти Леся Українка нерідко вдається до іронічно-жартівливої тональності, актуалізуючи різноманітні метафоричні та порівняльні номінації. Найвиразніше сему 'повільність доставки кореспонденції' репрезентує порівняння пошти з гусеницею, що посилює загальну іронічність епістолярного фрагмента: *«Тільки ж хтось не подлий, бо він писав, а подла тутешня пошта, що лазить, як гусениця, помалу та ще й губить листи по дорозі»* [XI, с. 266]. Подібну семантику актуалізує казковий образ змії, яка перехоплює листи: *«Що з Вами? Чи Ви живі, чи здорові? Чи, може, яка „лютая змія” похапала Ваші листи на дорозі?»* [X, с. 126].

Неналагодженість роботи тодішньої пошти кваліфікована нею також метафоризованим пейоративом *безтолкова* (до речі, ця риса була визначена нею як властива не лише українським поштам): *„Неправильність нашої кореспонденції треба на добру половину відносити до безтолковості наших (і ваших) пошт, mais c'est un mal sans remede... (Але на цю хворобу немає ліків (франц.))»* [X, с. 333]. Тотожну інформацію імпліковано також за допомогою прийому умовчання: *«Як будеш, Лідочка, посилати гравюри, то краще пошли заказною бандероллю або в письмі заказному, а то, знаєш, наші пошти...»* [X, с. 334]. А отже, як додаткову передумову неотримання кореспонденції вона називає іноді сам статус листа: *простий, звичайний* [XII, с. 466] чи *казаний* [XII, с. 412] / *рекомендований* [X, с. 337], [XI, с. 342], [XI, с. 342], [XII, с. 24], [XII, с. 45]: *«Просто ніж мені в серці Ваші докори! Ну, що я зроблю, коли мої листи не доходять? Я писала і Вам, і Раді, і Ліді, і, очевидно, Ви нічого сього не получали. Прошлий лист я хотіла послати заказним, та не вибрала часу піти на пошту, **послала для скорості простим, а він і пропав**. Тепер ні за що не посилатиму простим, бо се ж просто страх що таке. Після Ваших*

докірливих фраз я не можу писати спокійно, бо у мені все тремтить од жалю і нетерплячки, щоб лист скоріш дійшов. Через подібні причини не пишу і П[авликові], бо один жаль виходить з такого листування» [X, с. 335]. Зауважмо, що номінація *рекомендований* значно частотніша в її епістолярних текстах на противагу *заказний* (її, до речі, вжито кілька раз із «лапковими» маркерами: очевидно, це дозволяє припустити інтекстовий характер цього найменування в листах Лесі Українки). Щоправда, навіть статус *рекомендований* не завжди гарантував листові його доставку: «Взагалі писати лінуюся, бо **навіть рекомендовані листи пропадають** – отже, шкода праці!» [XI, с. 349].

Один із коментарів Лесі Українки про ритмічність листування експлікує особливості епістолярної поведінки жінок (ймовірно, первинно лише французенок, а тому може бути кваліфікований як етнічний стереотип): «*Chaque femme qui se respecte n'écrit jamais une lettre le jour qu'elle a promis* (Кожна жінка, що себе поважає, не пише ніколи листа того дня, коли вона обіцяла (франц.))» [X, с. 316]. Однак Леся Українка ніколи не дотримувалася цієї стереотипної вимоги.

Узвичаєно, за відсутності суб'єктивних та об'єктивних перешкод, вона намагалася дотримуватися усталеного наміру відповідати зразу ж після одержання листа (подібно, до речі, до Тараса Шевченка: таку звичку він називав, як відомо, *благородною*): «Тільки що отримала Вашого листа і **зараз відповідаю**» [X, с. 265]; «Оце тільки що отримала Вашого листа і **зараз одписую**, щоб не задавнилось» [XI, с. 34]; «Тільки що отримала твого листа і **зараз же відповідаю**, хоч теж страшенно зайнята, до умопомрачення, аж от букви пропускаю» [XI, с. 185].

Такий «моментальний» спосіб листування (*лист у відповідь*) вони з мамою називали ще *гоголівським*, зважаючи, найвірогідніше, на погляди Миколи Гоголя щодо епістолярної поведінки комунікантів і, зокрема, послідовне відстоювання ним миттєвої відповіді: «**Гоголь то правду каже, та тільки не завжди можливо відповідати „моментально“,** наприклад, я отримала твого листа в момент занятій з Капрелом, **то де ж тут було моментально писати?**» [XI, с. 18]; «Тільки що отримала твого листа і, **по-гоголівськи**, одповідаю зараз. Сподіваюсь, що досі вже отримались мої листи до Лілі і до тебе і ви вже знаєте, чому я мовчала» [XI, с. 25].

Однак порушення послідовного почергового ритму спілкування Леся Українка вважала цілком припустимим і часто, не одержавши листа від якогось адресата, сама озивалася першою («Хоч не маю ще відповіді на свій *остатній лист до Вас, проте вдаюся знову та ще й з просьбою*» [X, с. 188]. Для аргументації такої позиції вона використала порівняння про узвичаєну поведінкову вимогу щодо ділових візитів: «Оце, не чекаючи Вашого листа, пишу сама. Та вже ж нам не подоба рахуватись листами, наче ті великі пани візитами» [X, с. 123]; «Коли маєте час, напишіть мені, не рахуючись листами» [XII, с. 302].

Щоправда, вимушена неритмічність листування утруднювала інформаційну канву епістолярних діалогів із тим чи тим адресатом: *«Вибачай, що не відповідала толком на деякі твої питання, бо наші листи раз у раз розминалися, і через те жадного пуття нема з перепискою»* [X, с. 96]. Скажімо, усталена мамою архітектоніка листів – *запитання-відповіді* – цілком передбачувано зазнавала за таких обставин неминучих руйнувань: *«Ти мене в остатньому листі кориш, що нічого не пишу про свою ногу, але то все виходить через те, що ми розминаємось листами раз у раз, і я не можу толком відповідати на твої питання»* [X, с. 100].

Міграційний триб Лесиного життя (і не лише її, а почасти – й інших членів родини) спонукав до пересилання листів, а тому деякі листи перетворювалися, за її визначенням, хіба що в історичну цінність. Власне цим і мотивована їх кваліфікація як *давніовічних*: *«Мама мені переслала один Ваш лист, але то ще **давніовічний**, від 5 мая, а новішого чомусь не прислала»* [X, с. 100].

Крім того, час доставки деяких кореспонденцій, за свідченням Лесі Українки, сягав іноді *понад два тижні*, зокрема в період її перебування поза межами України: *«Дуже погано роз'їхатись на такі простори, що й **лист 15 день іде!**.. »* [XII, с. 301]; *«Я написала до чоловіка, щоб він, коли ті нотатки існують, послав їх Вам, але ж мій лист **ітиме** звідси до Кутаїса **тижнів зо два**, а з Кутаїса до Вас теж щось коло того, то, може, і спізниться»* [XII, с. 445].

Її емоційна реакція на неможливість вчасно відповісти на лист найчастіше представлена завдяки прогнозованим регулятивам – емоційно окресленими лексемам *жаль, сум, сумно*, які стосуються різних адресатів і, зрештою, виявляють загальну стереотипну реакцію й інших комунікантів, фіксовану в цій ситуації в епістолярних текстах не лише кінця ХІХ–поч. ХХ ст. Індивідуально увиразненою для Лесиних діалогів можна вважати хіба що лексему *досада*, яка входить до складу вставної конструкції і є частиною епістолярного метатексту: *«Отримала вчора Ваш лист і хтіла, щоб сьогодні пішла моя відповідь, але, **на мою досаду**, запізнилась»* [X, с. 293].

Ритмічність Лесиного листування мала також свої особливості. Її власний ритм епістолярної комунікації (який формував значною мірою фактор адресата) коливався в межах *одного – кількох тижнів*: *«Удивляюсь, как мог быть перерыв в 2 недели, когда я пишу не реже, чем еженедельно, а то и чаще. Впрочем, праздничная почта всегда неаккуратна»* [XII, с. 433]. Іноді з окремими адресатами листовні паузи сягали до трьох років: *«От і знов я пишу до Вас – через три роки... Не раз хотіла раніше писати, та одно, що не знала куди, а друге, що обставини не сприяли відновленню перерваного листування»* [XI, с. 56] (до М. І. Павлика 14 липня 1898 р. Гадяч).

Леся Українка дуже жалкувала, що через лікарські заборони вона змушена була обмежувати й порушувати узвичаєний спосіб і ритм епістолярної комунікації: *«...всяку роботу заборонили і писання теж, а я, коли б бути акуратною в кореспонденції, то мусила б **щонайменше по 30***

листів на місяць писати (я й так уже 25 написала, відколи тут), а я се не завжди в силі робити, тим більше що мої листи не вміють бути короткими» [XI, с. 308]; *«мій «6-годинний робочий день» часто приходиться мені наполовину скорочувати і поміщати в нього і літературу, і листи (я їх і досі не навчилась писати короткими)»* [XII, с. 52]; *«Цілий тиждень, по наказу сього лікаря, «большею частию лежала на кровати» і через те дуже запустила усяке писання, і листи, і шиття, то тепер потрошку надолужаю»* [XII, с. 219]. Очевидно, з цих же причин до ощадливості епістолярних діалогів спонукала її також мама (*«Ти заборонила писати довгі листи»* [XI, с. 83] (до О. П. Косач (матері) 29 грудня 1898 р. Київ).

Етикетна ситуація вибачення, з огляду на вимушені власні перерви в листуванні, – цілком умотивована й передбачувана в епістолярних текстах Лесі Українки. Власне тому її частотність – одна зі змістових домінант листовних діалогів. Експлікація виразів вибачення в тексті найчастіше поєднана з вербалізацією почуття провини за порушення *правильного*, тобто ритмічно впорядкованого листування, напр.: *«Спитайте швагра, то він Вам скаже, що се стало тепер просто моєю натурою – нездатність до правильного листування. Я не кажу, що се добре, а тільки се ніяк не повинно спеціально Вас ображати, бо я тепер супроти всіх в сьому напрямі однаково винна, не виключаючи й найближчої родини; може, се навіть щось патологічне»* [XII, с. 180]. Інша синонімічна лексема, яка характеризує такий спосіб епістолярної комунікації Лесі Українки, – акуратний або тотожна самономінація *акуратність*.

В епістолярному спілкуванні з родиною та з найближчими друзями вона надавала перевагу листам, а не поштівкам (*одкриткам*), до того ж в основному великим за обсягом, хоча, з різних причин послуговувалася й іншими різновидами листовної комунікації. Використання певного різновиду кореспонденцій залежало також і від уподобань її адресатів. Зокрема, як стверджувала Леся Українка, не любила *«одкриток»* мама (але робила винятки для неї з огляду на проблеми зі здоров'ям): *«Прости, що я не прислала одкритки, як ти хотіла, та я знаю, що ти, властиво, не любиш одкриток, і думала вчора ж таки (зараз) відповісти листом на листа»* [XII, с. 38] (до О. П. Косач (матері), 7 лютого 1903 р. Сан-Ремо), хоч сама нерідко використовувала їх, і в спілкуванні з Лесею також: *«Я, мамочко, з твоєї одкритки бачу, що ти ненавмисне мовчала так довго на мій лист. Та воно і кожний раз за сей рік було так»* [XII, с. 60] (до О. П. Косач (матері) 29 березня 1903 р. Сан-Ремо).

Несприйняття такого різновиду епістолярного спілкування було їх обоюдною характеристикою, бо належало до особистісних ознак листування і Лесі Українки: *«Ми не писали тобі через те, що напевне не знали, куди треба направляти листи, а щоб вони де-небудь лежали, ждучи тебе, з ризиком загубитись, то було б неприємно, бо ти знаєш, що в Києві не завжди можна „удосудитись“ написати справжнього листа, а „одкриток“ ні ти, ні я не любимо»* [XII, с. 167] (до О. П. Косач (матері), 2 жовтня 1906 р. Київ).

Однак, беручи до уваги різні об'єктивні перешкоди до повноцінних епістолярних діалогів, Леся Українка сама спонукала іноді інших адресатів вибрати саме цей спосіб кореспондування: *«Пиши одкрытки, коли часу мало»* [XI, с. 370] (до О. П. Косач (сестри) 4 листопада 1902 р. Сан-Ремо); *«Я тямлю, що я тобі не один лист винна, тож тепер писатиму, не претендуючи на іншу відповідь, як „одкрытки” від часу до часу»* [XII, с. 100] (до О. П. Косач (сестри) 25 січня 1904 р. Тбілісі). Вагаючись у виборі між *одкрыткою* і поспішним листом (*«хваталим»* [XI, с. 373]), вона все ж таки в реальних ситуаціях надавала перевагу першому різновиду листування.

До визначальних ознак її епістолярної мовотворчості належить і звичка не відсилати іноді вже написані листи. Деякі з них вона знищувала, навіть не дописавши. Мотивація такої поведінки не завжди була однотипна: до найчастотніших передумов належать суб'єктивні оцінки стилістичної та змістової довершеності / недовершеності власних епістолярних текстів, пор.: *«Сей білий почав було листа в відповідь на чиюсь любу картку, та був щось нездоровий і гнівався на Єгипет (бо і в Єгипті буває вітер холодний, а хтось уже розбалувався і хоче, щоб усе було тепло), а хтось чорненький хоче, щоб хтось „гарно” писав про Єгипет, хтось так не вмів і листа свого подер»* [XII, с. 454–455].

Маючи, очевидно, звичку перечитувати вже написані листи, Леся Українка іноді піддавала їх самоцензурі, в результаті якої частина з них також не відправлялася адресатові, здебільшого вони спалювалися: *«Якраз і я було написала до Вас листа та й спалила його, щось він мені дуже недоладним здався, – видно, то вже така пошесть була на невдалі листи»* [X, с. 282] (до М. І. Павлика 2 лютого 1895 р. Софія).

Епістолярна комунікація як психоемоційний релакс належала, очевидно, також до непоодиноких випадків у її епістолярній практиці, принаймні, про один із таких фактів йдеться в листі до брата Михайла 21 березня 1899 року з Берліна: *«Се, бачиш, я така розумна зробилась, подерши листа. Я часом навмисне пишу листи з тим, щоб потім подерти, – се „одкриває клапан” і лихий настрій вилітає в повітря, як чад»* [XI, с. 98].

Іноді в листі відсутні узвичаєні вербальні вказівки на знищення листа (зокрема, найчастіше актуалізовані дієсловами *подерти*, *спалити*, *не схотілось посилати*), їх імплікують натомість лексеми, що виражають вболівання авторки за ймовірний негативний вплив епістолярного тексту на певного адресата: *«Написала я тобі вчора листа, але пощаджу тебе від нього»* [X, с. 392].

Однак, незважаючи на постійні зусилля втримати ритміку листування, в неї періодично (а можливо, й регулярно) виникали проблеми з вчасністю відповіді, що й зумовлювало, за образним визначенням самої адресатки, появу численних (і, ймовірно, постійних) *«листовних боргів»*. Синонімічними для відтворення цієї риси її епістолярної комунікації були й інші індивідуальні лексичні регулятиви – *мати листи на сумлінні*, *листовні залежності* – та узуальні розмовні

вирази *назбиралося багато листів, багато листів*, пор.: *«Ще маю аж сім листів на сумлінні»* [XII, с. 42]; *«Тим часом назбиралося було багато листів і ділових, і до родичів, то хтось мусив на те покласти той час, коли можна було якось писати»* [XII, с. 46]; *«роботи і листів багато»* [XII, с. 62].

У листах почасти експліковано кількісні параметри написаних і ненаписаних кореспонденцій протягом одного дня, які коливалися в межах понад десять. Саме завдяки таким щоденним кількісним показникам можна було зберегти, за її твердженням, узвичаєний ритм епістолярного спілкування: *«Оце лежать перед кимсь аж 7 листів написаних, а се 8-й, а ще 4 треба от-от написати... Отаке моє!»* [XII, с. 79], пор. також: *«...рідкий день я не пишу кому-небудь листа (а часом і по 3–4 в день), і все-таки вічно „в довгах“ і вічно під докором»* [XII, с. 52]. Про таку інтенсивність епістолярної комунікації в останні роки життя їй доводилося хіба що мріяти: *«При тому хтось дуже розлінувався (минув той час, коли хтось писав по 8 листів на день, а ввечері ще щось міг писати!) і подивляє когось чорненького, що він може стільки трудитися і клопотатися, хоч і слабенький»* [XII, с. 455]. А тому вона змушена була обмежуватися щонайбільше двома листами в день: *«Більше двох листів у день не можу написати. Ех, інвалід таки з мене»* [XII, с. 450].

Щоправда, значно частіше Леся Українка зазначала кількість кореспонденцій узагальнено, використовуючи лексеми синонімічного ряду з інтегральною семою 'багато'. Почасти цей дисгармонійний стан епістолярної комунікації імплікує метафора *загрузнути в листах*: *«Хтось не брався і до «Кассандри», так в листах загруз. А взагалі роботи страх багато, аби сила»* [XII, с. 80]. Індивідуальний вияв (посередництвом лексичного повтору ключової лексеми) має повідомлення про цю ж проблему в одному з листів до Ольги Кобилянської: *«Хтось все має листів, листів, листів – силу писати!»* [XII, с. 86] (15, 23 серпня 1903 р. Зелений Гай). Привертає увагу, як експліцитний стилістичний прийом лексичного повтору увиразнено імпліцитним завдяки рідковживаній розмовній номінації *сила*.

Для найменування процесу відновлення листовного спілкування Леся Українка використовувала стереотипний вираз *виплачувати борги*: *«Я тепер починаю вже трохи виплачувати їх (борги. – С. Б.), а то, далєбі, рука не здійснєлась до листів, хоч ти що хоч, – ніяк я не могла примусити себе писати!»* [XII, с. 101]. Синонімічно до нього вона використовувала також вираз *назбиралося залєглостів* (які, закономірно, потрібно було залагоджувати, вирівнювати, тобто впорядковувати): *«Тепер тільки я зібралась „вирівняти залєглості“ в своїй кореспонденції, а то за зборами та роз'їздами набралось їх чимало»* [X, с. 158] і *запустила кореспонденцію* [X, с. 364].

Найбільш переконливо процес Лєсиного листування відтворює метафора *фабрика листів*: *«...хтось розпочав уже писанину всяку, ну, і „фабрику листів“, нарешті, – чей же, сей академічний рік буде нормальніший від минулого»* [XII, с. 109].

Серед найвагоміших причин, що ускладнювали *ритмічну* листовну комунікацію вона називає здебільшого: 1) **власну неорганізованість** («Хтось все трохи не має часу, а трохи гав ловить і тому ні з листами, ні з роботою не вправиться» [XII, с. 54]; 2) **відсутність налаштованості на листовну комунікацію**, відтворену здебільшого стереотипно зворотним дієсловом *не пишеться* або виразами з цією ж опорною лексемою («Се не значить, щоб взагалі для мене листи до родичів і приятелів були тяжкою повинністю, ні, але, знаєш, бувають такі періоди, коли **взагалі не пишеться** або пишеться тільки до тих, що самі дуже часто пишуть і дуже інтенсивно визивають на відповідь. Важно „установити“ кореспонденцію, тоді вже йде як з води, але хто її знає, чому вона часом не установлюється» [XI, с. 306]; 3) **проблеми зі здоров'ям** («Я знаю, що тепер з мене кореспондент нецікавий: сиджу я, хоч і в Італії, та „в печі замазана“, бо примушена дбати виключно про своє вічно розхитане здоров'я, примушена навіть на який час покинути всяку роботу, ледве-ледве що виторговую собі дозвіл писати листи» [XI, с. 309]. Самономінація *кореспондент нецікавий* містить виразну іронічну тональність, позначену усвідомленням невтішної реальності. Зауважмо, що дозвіл навіть на написання листів їй доводилося одержувати шляхом дискусій із лікарями: саме таку семантику має вжита нею лексема *виторговувати*.

Для зручності комунікації Леся Українка вдавалася до нумерації листів до певних адресатів, здебільшого найчастотніших, про це є кілька фіксацій у її листах до різних адресатів, зокрема, до матері та Івана Франка, напр.: «Листи твої я всі отримала (за нумерами), № 5 (про Міцкевича) одіслала Миші, відповідаю тепер на №№ 5 і 6. «Крейцерову сонату» я отримала, Катюша грала її частинами, вона їй подобається, але заграти цілу, з початку до кінця, без перериву, їй не під силу» [XI, с. 18] (до О. П. Косач (матері) 17 лютого 1898 р. Ялта); «Добре, що можу відповідати по номерах, так буде більше з толком, бо він в моїх листах не завжди є» [X, с. 135] (до І. Я. Франка 26 травня 1892 р. Колодяжне).

Почуття Лесі Українки у хвилини одержання кореспонденції, цілком зрозуміло, не потребують якихось додаткових коментарів, бо їх можна вважати стереотипними для таких ситуацій. Переважальні емоційні стани – *радість* або *втіха*, які в конкретних комунікативних ситуаціях могли набувати й інших емоційних нашарувань (залежно від змістового виміру листа) – *тривоги*, *співчуття*, *смуток*. До найчастотніших способів їх вербалізації належать вирази з опорними лексемами, що виражають ці два основні позитивні емоційні стани адресантки. Це, зокрема, дієслівні номінації **звеселити** («Твій лист мене дуже звеселив, бо з нього видно, що негри все так само пробувають «в блаженном состоянии первых человеков» – про лист матері [X, с. 29]), **стішити** («Стішив мене цей лист аж надто» – про лист брата Михайла [X, с. 37]), **втішатися** («Якби Рада коли до нас написала – ми дуже втішаємось її листами [X, с. 66]), **втішитися** («Я дуже втішилась, отримавши нарешті від тебе листа, і

хотіла швидко відповісти, та все за слабостями не могла» – про лист сестри Ольги [XII, с. 316]). Іноді ці стани відтворюють експресиви, що актуалізують сему 'довгоочікуваний', пор.: *«Нарешті лист від тебе!»* [XI, с. 82] (до О. П. Косач (матері) 29 грудня 1898 р. Київ); *«Нарешті від тебе лист!»* [XI, с. 188] (до О. П. Косач (сестри) 31 жовтня 1900 р. Київ).

Однак найповніше емоції адресатки в цій комунікативній ситуації відтворюють порівняльні звороти, що мають очевидний гіперболізований вияв: скажімо, очікування листа від мами уподібнено до з'яви Господа: *«Листа твого ми ждали, як бога, уже й Briefkrankheit (хвороба листування (нім.)) починалась, я сьогодні збиралась писати укорительного листа, ну, та гаразд, що не написала, бо з таких листів нема нікому приємності»* [XI, с. 120] (до О. П. Косач (матері) 31 травня 1899 р. Берлін).

Маючи очевидний критичний вектор щодо змістової та стилістичної якості власних листів, Леся Українка передбачала можливу негативну оцінку найвимогливіших (і найавторитетніших для неї) адресантів. Уміння прийняти (і сприйняти її!) – також вагома її поведінкова риса. Здебільшого авторами таких негативних оцінок були Михайло Драгоманов (*«Недарма Ви мене сварите за мій темний та безладний лист, бо, як собі пригадую, він справді вийшов у мене зовсім неподобний, а тому винен поспіх крайній та різні фантастичні плани, що мені крутилися в голові на той час»* [X, с. 110]) і мама (*«Ти не сердись, моя дорога мамочко, не в'яли мого серця, мені й так жаль, що все якось виходить, що я тобі в кожному слові листі завдаю яку прикрість, се правда, що я не вмію листів писати, але що ж робить»* [X, с. 207]). Відсутність епістолярного таланту – найчастотніше Лесине пояснення недосконалості (?) її епістолярних текстів (*«бракує епістолярного таланту!»* [X, с. 126]; *«Написала б тобі ще що більше, та якось я остатній талант епістолярний згубила»* [X, с. 363]).

Її не дивували також критичні міркування адресатів щодо незвичності змістового наповнення листів, що мали, на їх думку, позачасовий вимір і не були співвіднесені іноді з конкретною, властивою повсякденню інформаційною парадигмою. Їх вирізняла насамперед змістова різнорідність і схильність до філософських узагальнень, абстрагованість. *«Чи хто Вам пише такі листи, як я? – запитувала Леся Українка Ольгу Кобилянську, – певне, ні, бо я вже прославилась далеко своїми листами, що в них ніколи нема того, що треба. Мама не раз сміється, що я пишу їй, певне, з високості неба чи з дна моря, але не з цього світу. Часами вони подібні до рецензій, як от і сей: спочатку література, потім музика, а щоб докінчити рубрику, уміщу і драму»* [XI, с. 162]. Деякі свої листи, з огляду на тематичні домінанти, вона називала *«бюлетенями про здоров'я»* [X, с. 364].

Суттєва ознака викладу інформації в її листах – наявність рубрикацій, яка викликала також, очевидно, певні застереження з боку деяких адресатів: *«Перш усього, ніколи не надавайте великої ваги «пунктам» (1), 2), 3) і т. п.) в моїх листах, бо се такий мій facon d'ecrire (спосіб писання*

(франц.)) і нічого спільного з жадними ультиматумами не має, а частіше служить тільки для впорядкування моїх власних розтріпаних думок» [XII, с. 192–193] (до Г. М. Хоткевича 9 березня 1907 р. Колодяжне).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. А отже, епістолярна комунікація, за листовними коментарями Лесі Українки, посідала вагоме місце в її мовотворчості й була одним із найістотніших засобів індивідуальної самореалізації. До визначальних ознак її епістолярної поведінки належать чітко окреслений комунікативний намір і оптимально можливе дотримання ритмічності листовних діалогів, їх стилістична й жанрова різноманітність, частотні самооцінки інформативних, стильових та стилістичних ознак, підкреслена логізація викладу інформації, експлікована в рубрикаціях. Подальше дослідження всього спектру листовних автокоментарів дозволить простежити насамперед оцінні характеристики епістолярних текстів її адресатів.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Варіанти імені, жартівливі прізвиська, псевдоніми та криптоніми Лесі Українки / Г. Л. Аркушин // Дивослово. – 1995. – № 2. – С. 15–16.
2. Богдан С. Мовчання в епістолярній поведінці Лесі Українки / С. Богдан // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2013. – № 22 (271). – С. 11–17.
3. Бублейник Л. В. Композиційно-комунікативні особливості текстів епістолярію Лесі Українки / Л. В. Бублейник // Філологічні студії. – 2001. – № 1. – С. 48–55.
4. Ветрова Е. С. Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників XIX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ветрова Ельвіра Сабірівна; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 20 с.
5. Єрмоленко С. Я. «...Твоя поетеса була Українкою!» (читаючи листи Лесі Українки) / С. Я. Єрмоленко // Культура слова. – 1996. – Вип. 48-49. – С. 3–10.
6. Журавльова Н. М. Поетика української епістолярної ввічливості XIX – початку XX століття : монографія / Н. М. Журавльова. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. – 548 с.
7. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк, 1970. – 926 с.
8. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К. : Дух і Літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 299 с.
9. Коцюбинська М. Х. Листи і люди: Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 582 с.
10. Красовська Олена. Самоназивання та форми звертань у листах Лесі Українки / Олена Красовська // Культура слова. – К., 2001. – Вип. 59. – С. 42–46.
11. Мірошніченко Л. Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології / Лариса Мірошніченко. – К. : НАН України Інститут літератури ім. Т. Шевченка, 2001. – 264 с.
12. Мірошніченко Л. П. Леся Українка: Життя і тексти / Л. П. Мірошніченко; передм. М. Х. Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 264 с.
13. Радзівєвська Т. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівєвська; ред. М. М. Пещак; НАН України, Ін-т укр. мови. – К. : [б. в.], 1993. – 191 с.

14. Радзівєвська Т. В. Комунікативно- прагматичні аспекти текстотворення: автореф. дис. ... док. філол. наук : 10.02.15 / Т. В. Радзівєвська. – К., 1999. – 33 с.
15. Радзівєвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість [Текст] : монографія / Т. В. Радзівєвська; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 491 с.
16. Ряппо Анфіса. Образ Лесі Українки в її листуванні / Анфіса Ряппо // Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження. – К. : Вид-во АН УРСР, 1954. – С. 323–337.
17. Святовець В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки / В. Ф. Святовець. – К. : Вид-во при Київ. держ ун-ті видавничого об'єднання «Вища школа», 1981. – 183 с.
18. Стус В. Твори : у 4 т., 6 кн. / В. Стус. – Львів : Видавнича спілка «Просвіта», 1987. – Т. 6 (додатковий), Кн. 1. Листи до рідних. – 496 с.
19. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979; Т. X. – 542 с.; Т. XIII. – 478 с.; Т. XII. – 694 с.

Богдан Светлана. Эпистолярная коммуникация Леси Украинки сквозь призму ее автокомментариев. В статье определены особенности эпистолярной коммуникации, установлены наиболее выразительные признаки эпистолярной коммуникации конца XIX – начала XX ст., установлены дифференциальные черты коммуникативной деятельности Леси Украинки при помощи многочисленных автокомментариев в ее письмах, основное внимание сосредоточено на объективных и субъективных предпосылках образования ее эпистолярных текстов (*условиях, времени, месте, мотивации*) и течении эпистолярных диалогов с различными адресатами (*их ритмичности и аритмичности, паузах, причинах молчания, самооценках эпистолярного речетворчества*), исследован объем основных терминологических лексем, отражающих процесс переписки, к которым принадлежат, с различной частотностью экспликации, лексемы *листування / переписка*; определен синонимический ряд разнородных лексем, актуализированных в идиостиле Леси Украинки, для номинации различных видов корреспонденции (*графійка, діаріуш, закритка, епістоля, картка, карточка, книга, кореспонденція, лист, листище, листок, листочок, манускрипт, одкрітка, одписка, послание, послання, слівце, слово*).

Ключевые слова: эпистолярный текст, письмо, переписка, автокомментарий.

Bohdan Svitlana. Lesia Ukrainka Epistolary Communication Through the Prism of Narrations. The article is devoted to the epistolary communication. The most clearly features of epistolary communication of the late XIX – early XX centuries have been distinguished. The differential features of Lesia Ukrainka communicative activity have defined by means of numerous narrations in her letters. The author focuses on objective and subjective preconditions epistolary texts creation (conditions, time, place, motivation) and epistolary dialogues course with different recipients (rhythm / arrhythm. breaks, causes silence, self-esteem epistolary linguistic creativity). The amount of basic thermo-lexical units reflecting the process of correspondence which include primarily explication with different frequency, correspondence have been found out; the synonymic row_ of heterogeneous stylistically lexical units, updated in Lesia Ukrainka individual style for nomination of various types of correspondence (*hrafyika, diariush, zakrytka, epistolia, kartka, kartochka, knyga, korespondentsia, lyst, lystysche, lystok, lystochok, manuscript, odkrytka, odpyska, poslanie poslannia, slivtse, slovo*) has been determined.

Key words: epistolary text, letter, correspondence, narration.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2014